

УДК 347.2(4)

С. В. КРИВОБОК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права № 1

Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ДО ПРОБЛЕМ ОБОРОТОЗДАТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ЄДИНОГО МАЙНОВОГО КОМПЛЕКСУ

Проаналізовано питання недоцільноти поширення на підприємство режиму нерухомості та запропоновано скасування цього режиму.

Підприємство – специфічний об’єкт цивільних прав, відмінною ознакою якого є його комплексність. Саме вона дає можливість визначити його майновим комплексом, що складається з різнопідвидів елементів, кожен із яких може виступати як самостійний об’єкт цивільних прав: речей нерухомих (земельних ділянок, будівель, споруд) і рухомих (устаткування, інвентарю, сировини, продукції); іншого майна, включаючи і майнові права (права вимоги), майнові обов’язки (борги), об’єкти права інтелектуальної власності (торговельну марку, або інше позначення)¹, інформацію тощо, а об’єднання їх у функціональну сукупність – об’єкт, дає можливість використати підприємство за певним призначенням – для здійснення підприємницької діяльності.

Підприємство як єдиний майновий комплекс – це оборотоздатний об’єкт, бо оборотоздатність – загальна ознака об’єктів цивільних прав, яка презумується законом.

Однією з проблем, що потребує свого вирішення і яка суттєво впливає на уповільнення оборотоздатності підприємства, є віднесення його до нерухомості. Існують держави, зокрема Німеччина, право якої використовує більше вузьке розуміння нерухомості – тільки ті речі, які нерозривно пов’язані із землею через саму їх природу [2, с. 201–202].

Вважається, що причина, яка спонукала законодавця відносити до нерухомості майно, котре не має міцного зв’язку із землею, це необхідність мати достовірні відомості про права на вказане майно. Це означає, що виникнення, обмеження, перехід та припинення прав на підприємство підлягає державній реєстрації

(ч. 1 ст. 182 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України).

Чим же викликана необхідність поширення саме на підприємство правового режиму нерухомості і чи існують обмеження, з якими слід рахуватися, вирішуючи питання поширення на нього режиму нерухомості?

Аналізуючи легальне визначення нерухомості, можна дійти висновку, що тільки ті об’єкти цивільних прав, які мають безпосередній зв’язок із землею і не можуть переміщатися у просторі, належать до нерухомості. Законодавець, включаючи до складу підприємства земельні ділянки, споруди, будівлі, підкреслює цим саме зв’язок останнього із землею. Але до складу підприємства входить і рухоме майно, яке безпосередньо не пов’язане із землею. Таким чином, підприємство, яке складається з рухомого і нерухомого майна, в цілому визнається нерухомістю не через фізичні свої властивості (існування нерозривного зв’язку з землею або неможливість переміщення у просторі), а через рішення законодавця розподілити на цей об’єкт особливості правового режиму, які встановлюються для нерухомого майна. Таким чином, виправдалась теза Д. І. Мейера, що законодавець вправі поширити режим нерухомого майна на рухоме майно і тоді воно буде визнаватися нерухомим [3, с. 141].

Виникає питання: чи мав на увазі правник те, що саме на підприємство як майновий комплекс буде поширено режим нерухомості? На наш погляд, на це запитання слід дати негативну відповідь з погляду на наступне. Усі об’єкти нерухомості зароджуються, як визнається в правовій науці, в тенетах публічного права, і саме тому перше включення нерухомого майна до кола об’єктів права незмінно супроводжується державною реєстрацією. Надалі участь нерухомості в обороті як найбільш цінного об’єкта для держави супроводжується здійсненням контролю з боку останньої за цим процесом.

¹ При цьому ми поділяємо точку зору Ю. Є. Туктарова, відповідно до якої, права на об’єкти права інтелектуальної власності, тобто виключні права – це вид майнових прав [1, с. 135–136].

Саме тим, що нерухомість має найбільшу економічну та суспільну цінність і на відміну від рухомого майна може не виявляти наочного зв'язку із суб'єктом права власності на неї, у більшості правових систем світу історично сформувалася й отримала правове закріплення система зміцнення речових прав на нерухомість, яка включає в себе вимогу щодо обов'язкової реєстрації встановлення і переходу усіх речових прав та обмежень на нерухомість. Правочини щодо нерухомості повинні укладатися обов'язково в письмовій формі, нотаріально посвідчуватися і реєструватися у спеціальному публічному реєстрі – поземельній книзі або іншому реєстрі земельних ділянок та споруд. Убачається, що така форма гласності є засобом забезпечення інтересів покупців, заставодержателів, наймачів тощо, а також реальності прав, що набуваються цими особами [2, с. 202].

Безумовно, кожна національна система зміцнення речових прав на нерухомість має свої особливості, однак єдність мети кожної з них забезпечує схожість у правилах цих систем, яка виявляється в закріпленні положень про обов'язкову реєстрацію правочинів із нерухомістю, у визначені моменту переходу прав на неї, а найголовніше – у наданні характеру абсолютної достовірності реєстраційним записам у різних країнах.

Для законодавства України теж властива вимога щодо обов'язкової державної реєстрації встановлення та переходу усіх речових прав та обтяжень на нерухомість (ч. 1 ст. 182 ЦК України). На розвиток цього положення Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [4] (далі – Закон) закріпив норму, відповідно до якої права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації відповідно до цього Закону, виникають з моменту такої реєстрації (ч. 3 ст. 3 Закону). Тільки з моменту державної реєстрації речового права на нерухомість остання набуває властивостей об'єкта цивільних прав, стає оборотоздатною.

Таким чином, можна погодитися з тим, що державна реєстрація – це правоустановчий акт публічної влади, який підтверджує існування права на нерухому річ, фіксує динаміку правового становища цієї речі з метою забезпечення її законного, відкритого та надійного цивільного обороту.

У зв'язку з вищевикладеним постає питання: чи стає державна реєстрація прав на нерухомість (ст. 182 ЦК України) елементом

правого режиму підприємства як єдиного майнового комплексу виходячи з того, що за законом підприємство – це нерухомість?

Від відповіді на це питання залежить і відповідь на питання: чи потрібна, наприклад, реєстрація права на підприємство господарського товариства або виробничого кооперативу, які тільки що зареєстровані як юридичні особи, для того щоб отримати кредит в банківській установі під заставу підприємства?

Проаналізувавши положення Закону, можна дійти до наступних висновків.

По-перше, у Законі нерухомість постає в класичному розумінні, а саме виключно як земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці (будівля, споруда тощо), переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Таким чином, законодавець, визначаючи об'єкти нерухомого майна, які підлягають державній реєстрації, перш за все виходить з їх міцного зв'язку із землею, вказуючи на неможливість переміщення таких об'єктів без їх знецінення; а подруге, враховує їх господарське, споживче призначення, указуючи на зміну їх призначення внаслідок такого переміщення.

По-друге, Законом не охоплюється реєстрація прав на ті об'єкти, на які поширюється правовий режим нерухомості. Так, хоча відповідно до закону права на повітряні й морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі (абз. 2 ч. 1 ст. 181 ЦК України) підлягають державній реєстрації, вони не підпадають під дію Закону; між тим, за значені об'єкти, але не права на них, усе ж таки реєструються.

Таким чином, поряд із державною реєстрацією прав на нерухомість як елементом особливого правового статусу природного нерухомого об'єкта, існує спеціальна реєстрація певних видів нерухомих об'єктів за законом як умова формування та технічного існування таких об'єктів, хоча це ніяк не узгоджується з положеннями ЦК України, які встановлюють державну реєстрацію прав на нерухомість за законом (абз. 2 ч. 1 ст. 181) та на природну нерухомість (ст. 182). Тому в цій частині вітчизняне законодавство потребує змін, можливо, навіть запозичення досвіду інших країн. До речі, ЦК РФ розрізняє саме вищезазначені види реєстрації (ч. 1 ст. 130, ч. 2 ст. 131 та ч. 1 ст. 131 ЦК).

По-третє, незалежно від того, що ч. 3 ст. 191 ЦК України сформульована категорично: підприємство – це нерухомість, слід вважати,

що на цей об'єкт поширило правовий режим нерухомості. А якщо це так, то підприємство, як і інші об'єкти, на які поширило режим нерухомості, не підпадає під дію Закону, що аналізується. Але на відміну, наприклад, від морських, повітряних суден, космічних об'єктів, щодо підприємства не запроваджена і спеціальна реєстрація як умова його існування, що скоріше за все пов'язано з тим, що такому майновому комплексу властиві ознаки об'єкта, який постійно змінюється.

Враховуючи вищевикладене, на питання, чи стає державна реєстрація прав на нерухомість (ст. 182 ЦК України) елементом правового режиму підприємства як єдиного майнового комплексу, з огляду на підсумки аналізу положень чинного законодавства слід відповісти негативно. Усупереч загальному принципу, відповідно до якого права на нерухомість підлягають державній реєстрації, яка стає, таким чином, елементом правового режиму нерухомості (ст. 182 ЦК України), ця реєстрація поширюється лише на нерухомість, яка визнається такою через фізичні свої властивості. Певні об'єкти, на які поширили правовий режим нерухомості, підпадають під спеціальну реєстрацію як умову формування та технічного існування цих об'єктів. Але жодна з вказаних реєстрацій не застосовується ні до реєстрації прав на підприємство, ні до реєстрації самого підприємства як єдиного майнового комплексу.

Таким чином, поширивши на підприємство правовий режим нерухомості, на рівні законодавства України не запроваджено відповідних механізмів ні реєстрації прав на нього, ні реєстрації самого підприємства, що можна розінімати як невпевненість законодавця в доцільноті цього. До речі, цей висновок підтверджує і відсутність в ЦК України норм, які б регулювали правочини із підприємством.

Між тим, поширення на підприємство правового режиму нерухомості стало причиною виникнення ще однієї проблеми. Згідно із законодавством будь-які правочини щодо нерухомого майна (відчуження, управління, іпотека тощо) укладаються, якщо право власності на таке майно зареєстровано згідно з вимогами цього Закону (ч. 6 ст. 3 Закону, статті 577, 657, 1031 ЦК України). Зокрема державна реєстрація правочинів, предметом яких виступає нерухомість, а тільки з цього моменту вони вважаються укладеними (ч. 3 ст. 640 ЦК України), проводиться відповідно до шляхом внесення нотаріусом запису до Реєстру одночасно з його нотаріальним посвідченням, яке можливо ли-

ше за умови подання власником майна документів, що підтверджують право власності на нього (ст. 55 Закону України «Про нотаріат», п. 6 Тимчасового порядку державної реєстрації правочинів). Таким чином, державна реєстрація речових прав на нерухомість, їх обтяження і державна реєстрація правочинів з нерухомістю пов'язані між собою. За загальним правилом, без державної реєстрації речове право на нерухомість не виникає, а це означає, що особа не зможе вчинити правочин, метою якого, зокрема, є продаж, міна, дарування або застава нерухомості. Але в умовах, коли відсутні правові механізми реєстрації прав на підприємство або реєстрації самого підприємства як єдиного майнового комплексу, з цим навряд чи можна погодитися. Так, якщо відчувається об'єкт нерухомості, що входить до складу підприємства, на практиці не виникає жодних проблем. Що ж стосується правочинів з підприємством як єдиним майновим комплексом, то, як свідчить узагальнення нотаріальної практики в м. Харків, а також аналіз опублікованих матеріалів нотаріальної практики, вони практично не укладаються, а учасники цивільних відносин задовольняють свої інтереси в цій сфері шляхом застосування інших правових форм. Тому можна дійти висновку, що ЦК України, визнали підприємство нерухомістю, настільки ускладнив його участь у цивільному обороті, що воно як таке практично перестало бути майново привабливим, тобто оборотоздатним. Таким чином, слід віднайти таке рішення, яке не буде стояти на заваді здійсненню правочинів із підприємством, а перш за все вирішити питання доцільності поширення на підприємство режиму нерухомості, запровадження реєстрації прав на нього, доцільності реєстрації правочинів із підприємством.

У доктрині цивільного права існують різні точки зору на вказані проблеми. Виходячи з того, що на сьогодні ці проблеми більш широко досліджені в РФ, вважаємо за необхідне звернути увагу на загальні засади механізму державної реєстрації прав на підприємство і правочинів з ним саме в РФ.

Відповідно до законодавства РФ права на земельні ділянки та інші об'єкти нерухомого майна, які входять до складу підприємства як майнового комплексу, їх обмеження (обтяження), правочини з ними підлягають державній реєстрації в Єдиному державному реєстрі прав за місцем знаходження даних об'єктів в порядку, встановленому законом [4]. Значення такої реєстрації полягає в тому, що юридична особа –

власник підприємства може мати нерухомість, яка знаходиться у різних місцях і підлягає реєстрації у різних установах юстиції з реєстрації прав [6, с. 117–129].

У той же час у разі необхідності вчинення правочину щодо підприємства як майнового комплексу державна реєстрація прав на підприємство в цілому та правочину з ним провадиться в установі юстиції з реєстрації прав за місцем реєстрації особи, яка набуває у власність підприємство, а державна реєстрація договору оренди, договору про іпотеку та іншого обмеження прав (обтяження права) на підприємство – за місцем реєстрації власника підприємства.

Права на підприємство реєструються лише в разі необхідності укладення правочину із ним, а об'єкти нерухомості, що входять до складу підприємства, реєструються завжди і окремо. Місце державної реєстрації підприємства залежить від типу договору, який укладається з підприємством. Так, якщо укладається договір купівлі-продажу, то це місцезнаходження покупця; при договорах оренди, іпотеки та іншому обмеженні прав – місцезнаходження правоволодільця. Укладення правочину з підприємством тягне за собою і відповідні зміни в правовому режимі нерухомості, яка входить до його складу. Між тим, набути право на збудованій об'єкт нерухомості на підставі реєстрації права на підприємство не можна, навіть якщо цей об'єкт є складовою майнового комплексу. Необхідно набути право саме на цей об'єкт нерухомості.

Безумовно, більш детальний аналіз існуючого механізму в РФ вказує на те, що він теж має свої вади. Так, прив'язка місця реєстрації права на підприємство до місцезнаходження його власника тягне за собою певні труднощі для учасників цивільного обороту, зокрема з отриманням інформації відносно підприємства, оскільки це стає можливим лише при умові, що власник підприємства відомий, або відомо місце реєстрації останнього як юридичної особи.

До того ж механізм державної реєстрації прав на підприємство і правочинів з ним не усуває і в РФ усіх тих проблем, що виникають на практиці при його запровадженні, про що свідчить дискусія, яка точиться в науці цивільного права.

До вчених, які ставляться негативно до запровадження державної реєстрації прав на підприємство, а ця точка зору превалює в доктрині, належать О. Є. Романов, В. А. Белов, А. В. Грибанов, В. В. Вітрянський, В. О. Лапач. Вони пояснюють це різними причинами.

Так, О. Є. Романов виходить із того, що підприємство – це не конкретна нерухома споруда, а набір обов'язків та прав, які виражають певну спрямованість у підприємницькій діяльності, а тому воно може існувати без речових прав на нерухомість. Саме ця обставина і визначає недоцільність реєстрації прав на підприємство [6, с. 117–129]. Ця точка зору збігається з позицією В. А. Рахміловича, який небезпідставно вважає, що в економічному обороті можуть приймати участь юридичні особи, майно яких складається з грошей на рахунках, а устаткування (інвентар) і приміщення вони можуть орендувати [7, с. 122]. На сьогодні такий підхід поділяється й іншими правниками. Так, Л. Т. Гампер вважає, що майновий комплекс комерсанта, який надає послуги інформаційного або юридичного характеру, може складатися виключно із прав та обов'язків, а саме грошових коштів, які знаходяться на рахунку в кредитній установі, прав і обов'язків, які випливають із договорів оренди приміщення тощо [8, с. 16].

С. А. Степанов стверджує, що «механічне» законодавче визнання підприємства нерухомістю не тільки не вирішує численні питання, пов'язані з участю майнового комплексу у цивільному обороті, а й у неподінок випадках призводить до правової «безвиході», як, наприклад, у випадках, коли підприємство, що відчужується, взагалі не має речових прав на будь-яке майно [9, с. 137–138].

В. А. Белов недоцільність такої реєстрації пояснює тим, що її запровадження потребує поширення її на всі майнові комплекси, що існують у цивільному обороті, а це зробити неможливо, враховуючи специфіку їх окремих видів. Замість державної реєстрації прав на підприємство учений пропонує зберегти державну реєстрацію виникнення (переходу) прав на нерухомі речі, виключних прав, що входять до складу майнового комплексу підприємства, а також ввести державну реєстрацію інших юридичних фактів, які «включають» режим майнового комплексу, закріпивши перелік цих фактів на рівні закону [10, с. 195–196]. У даному випадку маються на увазі, окрім активів відчуження суб'єктивних прав, інші юридичні факти, які виступають підставами для переходу суб'єктивних прав від однієї особи до іншої, зокрема добросовісне набуття майна, звернення на нього стягнення, конфіскація, націоналізація, набуття в порядку реорганізаційного або спадкового правонаступництва тощо. [11, с. 75]. Вважаємо, що слід погодитися з першою частиною

пропозиції, бо вона не тільки вписується в правовий механізм, запропонований у законодавстві, а й певним чином ідентифікує кожний майновий комплекс власника.

В. О. Лапач виходить з того, що сама процедура реєстрації настільки складна, громіздка, що навряд чи технічно можлива. Але якщо і припустити таку можливість, то цінність цієї реєстрації сумнівна, оскільки склад підприємства – величина мінлива, реєструвати ж кожну зміну, що відбувається в майновому комплексі, закон не вимагає, бо не керується принципом безперервності нагляду за усім майном підприємства. Тому правник пропонує створити єдину реєстрацію підприємства як юридичної особи з одночасною реєстрацією його майнового комплексу [12, с. 370].

А. В. Грибанов пропонує відмовитися не тільки від державної реєстрації прав на підприємство, а й від державної реєстрації правочинів із ними, визнавши лише нотаріальне посвідчення усіх правочинів з підприємством [13, с. 36–41].

Радикальними є погляди В. В. Вітрянського, який пропонує взагалі не поширювати на підприємство режим нерухомості, виходячи з того, що за своїми природними властивостями воно таким не є. Як наслідок автоматично зникне і необхідність державної реєстрації правочинів з підприємством, якщо інше не буде встановлено в законі [14, с. 149].

Л. Т. Гампер відстоює спрощену процедуру укладення правочинів, пропонуючи умовно поділити підприємство як майновий комплекс на дві групи складових, і тільки ту з них, яка включає земельні ділянки, споруди, будівлі, реєструвати при укладенні кожного правочину. Друга ж складова повинна визначатися сторо-

нами і фіксуватися органом реєстрації в переліку і за ціною, яку сторони встановлять та узгодять між собою при реєстрації договору [8, с. 10]. Вважаємо, що правник фактично підтримує позицію В. В. Вітрянського про недоцільність поширення на підприємство в цілому правового режиму нерухомості. Щодо складової підприємства, яка повинна піддаватися державній реєстрації, то вона складається саме з природних нерухомих об'єктів, які повинні реєструватися за Законом.

Враховуючи вищепередне, доцільно, на наш погляд, відмовитися від поширення на підприємство правового режиму нерухомості, що зніме і проблему державної реєстрації прав на підприємство. У зв'язку з цим пропонується внести зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяження» і викласти п. 6 ст. 3 цього Закону в наступній редакції: «*Будь-які правоочини щодо нерухомого майна (відчуження, управління, іпотека тощо) укладаються, якщо право на таке майно зареєстровано згідно з вимогами цього Закону, за винятком випадків, передбачених спеціальним законодавством.*

Зауважимо, що це ні в якому разі не торкнеться земельних ділянок, споруд, будинків, котрі, якщо будуть входити до складу підприємства, підпадатимуть під дію Закону і піддаватимуться державній реєстрації в порядку, встановленому цим Законом.

Що ж до питання державної реєстрації правоочинів з підприємством, то воно повинно вирішуватися окремо для кожного із них, враховуючи спрямованість конкретного типу правоочинів на досягнення певного результату.

Список використаної літератури

1. Туктаров Ю. Е. Оборотоспособные права (сравнительное исследование). / Ю. Е. Туктаров // Объекты гражданского оборота : сб. статей / отв. ред. М. А. Рожкова. – М. : Статут, 2007. – С.113–142.
2. Гражданское и торговое право капиталистических государств : учебник / под ред. Васильева Е. А. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 560 с.
3. Мейер Д. И. Русское гражданское право : в 2 ч. Ч. 1 / Д. И. Мейер. – Изд. 2-е, испр. – М. : Статут, 2000. – 831 с.
4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : закон України від 1 лип. 2004 р. № 1952-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553.
5. О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним : федеральный закон от 21 июля 1977 г. № 122-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 1997. – 28 июля. – № 30. – Ст. 3594.
6. Романов О. Е. Предприятие и иные имущественные комплексы как объекты гражданских прав / О. Е. Романов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 304 с.
7. Рахмилович В. А. О достижениях и просчетах нового Гражданского кодекса Российской Федерации / В. А. Рахмилович // Государство и право. – 1996. – № 4. – С. 117–127.
8. Гампер Л. Т. Купля-продажа предприятия в российском гражданском праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Л. Т. Гампер. – Екатеринбург, 2002. – 167 с.
9. Степанов С. А. Имущественные комплексы в российском гражданском праве / С. А. Степанов. – М. : Норма, 2002. – 176 с.

10. Белов В. А. Имущественные комплексы: Очерк теории и опыт доктринальной конструкции по российскому гражданскому праву / В. А. Белов. – М. : Центр ЮрИнфоР, 2004. – 240 с.
11. Белов В. А. Объект субъективного гражданского права, объект гражданского правоотношения и объект гражданского оборота: содержание и соотношение понятий / В. А. Белов // Объекты гражданского оборота : сб. статей / отв. ред. М. А. Рожкова. – М. : Статут, 2007. – С. 6–77.
12. Лапач В. Система объектов гражданских прав: теория и судебная практика / В. Лапач. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 544 с.
13. Грибанов А. В. Предприятие: проблемы доктрины и законодательства / А. В. Грибанов // Хозяйство и право. – 2000. – № 5. – С. 36–41.
14. Витрянский В. В. Основные направления развития гражданского законодательства о предприятии как объекте гражданских прав / В. В. Витрянский // Вестник Высшего Арбитражного Суда РФ. – 2003. – № 3. – С. 149–155.

Надійшла до редколегії 19.04.2011

КРИВОБОК С. В. К ВОПРОСУ ОБ ОБОРОТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ КАК ЕДИНОГО ИМУЩЕСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА

Проанализирован вопрос нецелесообразности распространения на предприятие режима недвижимости и предложена отмена этого режима.

KRYVOBOK S. TO THE PROBLEMS OF CIRCULABILITY OF THE ENTERPRISE AS A SINGLE PROPERTY COMPLEX

The question about inexpediency of distribution on the enterprises the real estate mode is analyzed and the abolition of this mode is proposed.

УДК 349.6:347.43

I. В. КИРЕЄВА,

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры цивильно-правовых и господарско-правовых дисциплин*

Кримського юридичного інституту

Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ПРИМУСОВЕ ПРИПИНЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН ЩОДО ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ САНКЦІЇ

Розглянуто різні підходи стосовно віднесення примусового припинення прав громадян щодо природних об'єктів внаслідок неправомірної поведінки до самостійного різновиду юридичної відповідальності. Зроблено висновок про те, що примусове припинення прав щодо природних об'єктів за підстав, пов'язаних з неправомірною поведінкою користувачів, є не самостійним видом екологічної або земельної, водної чи іншої юридичної відповідальності, а особливою екологіко-правовою санкцією в складі механізму екологіко-правового стимулювання позитивної поведінки суб'єктів прав щодо природних об'єктів.

Неправомірні діяння як підстави припинення прав громадян щодо використання природних об'єктів передбачені у всіх природоресурсних законах, які встановлюють переліки припинення відповідних прав. Підстави припинення суб'єктивних прав громадян щодо використання природних об'єктів, які відображають неправомірну поведінку носія відповідного права, досить різноманітні. Так, більшістю актів природоресурсного законодавства передбачено порушення порядку внесення зборів (або відповідної плати) за здійснення права використання природних об'єктів, неці-

льове використання природних об'єктів, а також порушення встановлених правил, вимог чи умов відповідного різновиду спеціального використання природних об'єктів.

Отже, наслідком учинення таких неправомірних діянь є примусове припинення відповідних прав громадян, що певним чином нагадує юридичну відповідальність.

У літературі з приводу існування самостійного різновиду юридичної відповідальності не існує єдиної позиції. Це питання розглядали як вітчизняні, так і російські вчені, зокрема Є. Н. Колотинська [1, с. 211–212], А. Берлач [2, с. 22],